

Estetisk-filosofiska fakulteten

Anna Feltenmark

Ett livsberättelseperspektiv

En specialpedagog berättar, om sitt arbete med barns
tal, språk och kommunikation

Perspective from a life story

A special needs educators narrates, about her work with children and their
speech, language and communication

Examensarbete 15 högskolepoäng
Lärarprogrammet

Datum: 07-11-21
Handledare: Karin Jansson

Sammanfattning

Genom metoden livsberättelse får vi här ta del av specialpedagogen Evas berättelse. Denna kvinna har arbetat inom skolans värld i 45 år och har en stor livserfarenhet att dela med sig av. Arbetets mål är att ge en bild av en specialpedagogs kompetensutveckling och arbetsmetoder i skolan under årtionden. Inriktningen på intervjuerna är berättelser om Evas arbete med barn och deras tal, språk och kommunikation. Uppsatsen tar upp språkutvecklingen hos barn samt Evas arbetsmetoder för att kartlägga förskolebarns språkutveckling. Vidare berättar Eva om talstörningar och läsinlärning, där hon beskriver hur hon har arbetat med barn som har dessa problem. En liten del av uppsatsen berör diagnoser på gott och ont, samt Evas visioner om framtiden där hon beskriver hur ett brett samarbete och kontaktnät kring barn med språkstörningar kan se ut.

I intervjuerna förmedlar Eva en positiv bild av barn och deras inlärning. Hon berättar också om vikten av att ta till sig ny forskning och glädjen i att arbeta som specialpedagog.

Nyckelord: livsberättelse, specialpedagog, språkutveckling, arbetsmetoder

Abstract

By the use of life story method we can take part of the special needs educator of Eva narrates. This woman has been working in the school world for 45 years and has a great deal of experience to share. The goal of this work is to give a picture of a special needs educator's development of competence and methods of working in the schools during the last decades. The alignment for those interviews is stories of Eva from her work with children and their speech, language and communication. This article is about the development of language of children and about the methods Eva in her work used by making a map of the development of language for children in preschool. Eva is also telling us about disturbance in the speech and in readings, giving us an account of her work amongst children who has these problems. A parts of this essay are touching the good and bad about getting a diagnosis, and the future where Eva is giving us her vision of how a wide network with cooperation's might be for children with disturbance in their language.

Eva gives a positive picture of children and the learning in the interviews. She is also talking about the latest findings and how important it is to take it in and about the joy of the work as a special needs educator.

Keywords: life story, special needs educator, development of language, work method

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte och problemformulering	3
2. Metod – verktyg för att göra en annan människas röst hörd.....	4
2.1 Så här planerade jag mitt arbete.....	5
2.2 Nu ska jag analysera	7
3. Vem är Eva?	8
4. Lärarutbildningen förr i tiden.....	9
4.1 Småskollärare och läsinlärning	10
4.2 Ut i verkligheten.....	11
4.3 Speciallärare - detta blev ett lyckokast	12
4.4 Specialpedagogutbildningen - något att kämpa för.....	14
5. Förr och nu - förändringar till det bättre	17
5.1 Fördelen med tekniska hjälpmedel	18
5.2 Fördelarna med skolan idag	19
6. Tal, språk och kommunikation - från början.....	20
6.1 Språket utvecklas	21
6.2 Barns språkförståelse	23
6.3 Hör, vi lyssnar!.....	24
6.4 Vi testar och tränar	25
6.5 Lustfyllda lekstunder.....	26
6.6 En del lär sig själva	26
7. Diagnoser på gott och ont	28
8. Att arbeta med talstörningar.....	30
8.1 Tal måste tränas.....	31
9. Att arbeta med lässvårigheter.....	33
9.1 Att upptäcka läsinlärningsproblem.....	35
10. Kommunikation är också språk.....	37
11. Samarbete och visioner	39
12. Alla barn är olika.....	41
13. Avslutning	42
14. Att gå vidare.....	44
15. Litteraturreferenser.....	
15.1 Muntliga källor.....	

15.2 Internetkällor .....
Bilaga 1 .....

1. Inledning

Jag har i mitt examensarbete valt att arbeta med metoden livsberättelse där jag djupintervjuat Eva, en kvinna som under fem decennier arbetat som folkskollärare, speciallärare och specialpedagog. Namnet är fingerat liksom övriga namn på personer samt namnet på den kommun Eva arbetar i. Eva har en stor bredd inom sitt arbete och har stor erfarenhet, men jag har i detta arbete valt att rikta in mig på hennes arbete bland barn och språk, då språk och kommunikation intresserar mig. Jag anser att ett väl fungerande språk är en viktig grund för alla människor, både i vårt samspel med varandra och i vår kunskapsinhämtning. Språk fyller också en viktig funktion i dagens samhälle. Som vuxen behöver jag mitt språk både i privatliv och i yrkesliv. Risken att bli utslagen till exempel på arbetsmarknaden är stor om en människa inte behärskar tal, läs och skriftspråk. Som pedagoger idag, är vårt uppdrag, att på alla sätt förhindra denna utslagning. Jag anser, att jag som blivande lärare, behöver redskap för att upptäcka de barn som behöver extra stöttning i sin språkutveckling. Under mina praktikperioder har jag sett och hört barn som har svårt att uttala ord och att uttrycka sig. Något barn i varje klass har svårt med läsning och skrivning. Jag har funderat på hur läsinlärning går till när ett barn har uttalssvårigheter eller andra språksvårigheter. De barn som behöver extra stöttning får hjälp av specialpedagoger direkt eller indirekt. Det vore intressant att undersöka hur specialpedagoger arbetar i vår skola. Hur ser deras arbete ut angående barn och språk? För att få en bild av hur yrkeslivet kan se ut valde jag att göra en undersökning med hjälp av livsberättelsemetoden. Genom mina intervjuer har jag fått en bild av hur Evas arbete, inom tal och språk, har utformats genom åren och hur hon på olika sätt har arbetat med barn och språk. En viktig färdighet i vår kommunikation med varandra är vårt språk. Ett viktigt redskap är talet, men även språkförståelsen spelar en avgörande roll. Bruce i Liberg (2006) säger att om ett barn har språkliga problem med till exempel med att producera, bearbeta och minnas ljud, uppstår ofta en språklig osäkerhet. Vidare kan problem med språkförståelsen hos ett barn leda till okoncentration, svårigheter att följa instruktioner eller konflikter i relationer. Vid läsinlärning spelar också den språkliga förmågan en stor roll. Arnqvist (1993) menar att den svenska grundskolans främsta uppdrag är att minimera antalet barn som har problem med sin läsning. Han säger att några av de främsta orsakerna till lässvårigheter är organiska faktorer, det vill säga problem med syn eller hörsel eller bristande språklig medvetenhet.

I Lpo 94 kan man läsa under rubriken mål och riktlinjer: ”skolan ska sträva efter att varje elev utvecklar ett rikt och nyanserat språk samt förstår vikten av att vårda sitt språk”. Vidare står det bland målen i läroplanen: ”skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola behärskar det svenska språket och kan lyssna och lära aktivt och uttrycka idéer i tankar, tal och skrift”.

Detta är ett viktigt uppdrag för lärare i dagens skola. I de allra flesta fall uppnår dagens skola detta uppdrag i undervisningen, men i ett mindre antal fall fungerar det hela inte fullt ut. På skolverkets hemsida finns statistikuppgifter som säger att vårterminen 2006 var det 3.6% av eleverna i årskurs nio som inte uppnådde betyget godkänt i svenska. En liten grupp elever har svårare än andra att tillägna sig språket och språkundervisningen. Den svenska skolan har ett stort antal pedagoger vars främsta uppgift är att undervisa eleverna, men inom vår skola har vi också ett antal specialpedagoger och övrig personal som främst ägnar sig åt undervisning av elever som behöver extra stöd och hjälp i sin språkutveckling. Kveli (1994) menar, att då varje elev är unik och varje skola har sin dynamik, krävs det av varje pedagog att inse komplexiteten i sitt arbete. Jag anser att både lärare, speciallärare och specialpedagog bör arbeta så, att det formas en så personlig undervisning som möjligt där varje elev kan tillägna sig språket på rätt sätt.

Efter inledning, syfte och problemformulering där jag presenterar mitt ämne, följer en metodbeskrivning på mitt arbetssätt.

Därefter följer en sammanhängande text med olika rubriker där Eva får berätta sin berättelse, och där jag även belyser och förankrar hennes tankar genom litteraturen. I denna text finns naturligt litteraturstudien, mitt resultat av undersökningen, samt min egen diskussion.

För att läsare lättare ska kunna följa med i texten har jag valt att använda följande markeringar:

”*kursiv stil*” = Evas egna utsagor som jag återger ordagrant.

...= pauser,

(...) = utelämnad text. (Perez Prieto 2006)

Syfte och problemformulering

Syftet med denna uppsats, är att ge en bild av en pedagog och hennes arbete under flera decennier. Den främsta bilden jag vill förmedla är hur hon har arbetat med barn och språk. Genom att använda metoden livsberättelse vill jag ge en bild av hur denna kvinna har utvecklats i sin yrkesroll och på vilket sätt hon har arbetat med barn i behov av särskilt stöd inom tal, språk och kommunikation. Min problemformulering lyder som följer:

Hur beskriver en specialpedagog sin yrkesutveckling?

Hur har hennes arbete med elevers språkutveckling sett ut?

2. Metod – verktyg för att göra en annan människas röst hörd

Jag har valt att arbeta med metoden livsberättelse. Denna metod innebär att man gör flera djupintervjuer med en eller flera personer där intervjuerna genomförs som ett samtal.

Metoden har bland annat använts för att förstå andra människors sätt att leva av antropologer eller som redskap för att ge utsatta människor en röst av sociologer. Detta forskningssätt ger alltså verktyg för att förstå människor och kulturer. (Röhse 2003).

Att använda metoden för att göra utsatta människors röst hörd upplever jag personligen som väldigt viktigt och intressant. Det finns så många historier som behöver få bli berättade, att höra om andras liv kan påverka mitt eget liv. Min intervjuperson är inte någon utsatt person i ordets bemärkelse, men hennes historia kanske inte skulle ha kommit fram i dagens ljus, om denna uppsats inte blev skriven. Den främsta anledningen till att jag valde denna metod är att jag såg en fantastisk möjlighet att få prova, en för mig ny arbetsmetod. Vidare känns det bra att få vara ett verktyg för att få göra en annan människas röst hörd. Då jag har arbetat med denna metod har jag haft möjlighet att tillhöra en arbetsgrupp på universitetet kallad Lalexia. Där fick vi en genomgång av metoden och stöd i vårt arbete. Även detta är ett skäl till att jag valde metoden.

Perez Prieto (2006) säger att det viktiga inte är hur berättelsen berättas, utan vad det är som berättas i historien. Det intressanta är det levda livet, de upplevda händelserna. Denna metod ger inga definitiva och absoluta bilder, ”så var det” utan ger en bild av ”så här upplevde jag det hela”. Det är också viktigt att förankra berättelserna i den sociala, historiska och kulturella miljö där den hör hemma. Att placera in livshistorien i ett sammanhang gör att det blir en livsberättelse. Detta görs genom att väva in relevant litteratur som förankrar och belyser historien i sammanhanget.

Jag anser att det är intressant att få djupintervjua en människa. Vem är hon? hur tänkte hon? varför blev det som det blev? vad hände sedan? Gör man en djupintervju finner man en människa bakom figuren. Jag tror också att någon som har arbetat länge inom ett yrke är en guldgruva. Det finns mycket att ta del av för oss som är på väg ut i yrkeslivet.

2.1 Så här planerade jag mitt arbete

När man använder intervjuer som metod vid en undersökning, är det en kvalitativ metod. Man riktar sitt intresse mot individen och frågar efter hur någon subjektivt tolkar och formar sin verklighet. Backman (1998). Vid livsberättelsemetoden kan man, om man vill, intervjua en person och grunda sin forskning på den människas historia. Men, märk väl, denna enskilda berättelse är också en sanning, lika väl som om forskningsunderlaget vore en stor grupp människor. Perez Prieto (2007) Som forskare på alla nivåer, är jag tvungen att göra val. Det första valet jag gjorde, var när jag valde metod. Livsberättelsemetoden och Lalexas gruppen valde jag att delta i, när erbjudandet dök upp förra terminen. Den främsta orsaken var ordet berättelse. Jag tycker mycket om det ordet och vad det innebär. Att berätta själv är stimulerande och att lyssna till andras berättelser är fantastiskt. Här såg jag alltså en chans att få förmånen att ta del av en annan människas berättelse. Kalla det människointresse eller nyfikenhet.

Sedan var det dags att välja inriktning på arbetet. Jag har tidigare läst litteratur om barn och språk. Jag ville, i och med mitt examensarbete, studera mer inom detta ämne, främst för att få ännu mer kunskap. Jag ville också ta reda på hur arbetet med barn och språk kan se ut i verkligheten. Jag bestämde mig för att göra intervjuer med någon som har arbetat under en lång tidsperiod med barn, språk och undervisning. Den största anledningen till att jag ville intervjua någon som arbetat under en lång period, är att barns språk utvecklas under en lång tidsperiod. Jag ville veta hur barn utvecklar sitt språk och få en bild av hur arbetet kan ha sett ut i ett längre tidsperspektiv. Då examensarbetet endast får ta tio veckor är det svårt att studera och observera barn och språk, då språkutvecklingen formas under en lång tidsperiod.

Nu var alltså metoden och ämnet beslutat. Då gällde det att finna en lämplig intervjuperson. Detta val är mycket viktigt och lite vanskligt. Man tror sig veta att man har valt en lämplig person, men tänk om denna inte vill eller kan berätta så att historien får det djup, man som forskare önskar? Perez Prieto (2006) säger också att förloppet under intervjuerna kan se väldigt olika ut då mycket kommer an på hur samspelet mellan mig som intervjuare och intervjupersonen ser ut. Berättelseförmågan och vad personen väljer att berätta inverkar på intervjuens förlopp och resultat.

Mitt val föll på en kvinna, Eva, som jag har känt till under en längre tid och jag visste hade arbetat många år i skolan värld. Jag upplevde henne som en mycket kunnig pedagog och ville verkligen

intervjua henne. Vi hade telefonkontakt två gånger före det första mötet. Vid första samtalet berättade jag om mitt arbete och frågade om hon ville delta. Jag gav henne lite betänketid och ringde upp några dagar senare. Vid nästa samtal tackade hon ja, till min stora glädje. Vi bestämde att mötas efterföljande vecka i en församlingslokal som var en bra och neutral miljö. Före vårt möte hade jag skickat ett brev med upplysningar om intervjumetoden, att antalet intervjuer var minst två stycken och det faktum att man som intervjuperson är helt anonym. Vidare upplyste jag henne om att hon skulle få utskrifterna på de fullständiga intervjuerna och även möjlighet att gå in och ändra om något inte stämde.

Eftersom arbetssättet var nytt för mig, var också intervjutekniken ny. Hela samtalet spelas in på band. Det är bra, då man slipper att anteckna, visserligen kan det vara en anspänning med en påslagen bandspelare under ett samtal, men möjligheten att få ett helt autentiska samtal med skratt, tystnader och suckar anser jag vara mycket värt. Vid en livsberättelseintervju bör man inte ställa en fråga, få ett kort svar, ny fråga och så vidare. I stället ska man ställa bredare frågor, och ha givna ämnen att diskutera kring. "Berätta om..." Det är en fri och intressant teknik som lämnar många öppningar. Man vet egentligen inte var hela intervjun ska sluta. Jag hade alltså inga regelrätta frågor, utan samtalsämnen. Jag planerade att våra samtal skulle handla om Eva som person, hennes uppväxt, vägval, utbildningar och yrkesliv. Vidare skulle samtalen handla om barn och tal, språk, läs och skrivinläring. Andra ämnen var språksvårigheter, diagnostisering och arbetsmetoder. Den första intervjun fick automatiskt temat "vem är du?" mycket på grund av att jag ville lära känna Eva och få en bakgrund till följande intervju. Den första intervjun blev dock lite spretig, det blev mycket fråga - svara. Den andra intervjun blev bättre och jag upplevde att detta var en livsberättelseintervju. Hon berättade verkligen något för mig. Jag upplevde det hela som givande, men det var svårt, att som intervjuare lägga sig på rätt nivå. Det var svårt att inte fråga för mycket, inte ställa ledande frågor, svårt att låta tystnaden tala. Bägge intervjuerna tog cirka en timme var.

När man har genomfört en intervju skriver man ut hela samtalet ordagrant. Att skriva ut en hel intervju är ganska jobbigt och tidskrävande men när det väl är gjort är det ett väldigt bra material att arbeta med. Efter första intervju utskriften förstod jag också hur jag skulle gå tillväga som intervjuare. I utskriften är det lättare att få syn på hur man talar, vem som talar, tystnaden, suckar, fniss och skratt. Jag upplevde att jag till en början pratade för mycket under intervjuerna. Jag ställde följdfrågor, avbröt och kommenterade. Vi nästa intervjutillfälle höll jag en lägre profil.

2.2 Nu ska jag analysera

I Röhse (2003) berättar författaren om analysperioden i sin avhandling och hur hon i inledningsfasen ställer sig frågorna. Vad framkom? Är detta intressant? Kan utomstående förstå detta? Även jag ställde mig liknande frågor. Jag var tvungen att bli vän med min text, och finna en klar översikt, se den röda tråden och framförallt finna Evas berättande röst i mitt arbete. För att finna en bra struktur valde jag att helt enkelt klippa sönder mina intervjuapper och klistra ihop ämne för ämne. Jag läste intervjuerna om och om igen för att verkligen se vad Eva berättat för mig – egentligen.

Det viktiga är att finna människan bakom historien. Under analysperioden fann jag min intervjuperson och hennes historia. Det är dock viktigt att påpeka att den historia hon och jag berättar tillsammans blir vår berättelse. Vore det hon och någon annan intervjuare, berättades hennes livshistoria på ett annat sätt.

Formen för att skriva en livsberättelse som examensarbete ger också en viss frihet till skribenten. Jag upplever att det känns roligt att skriva ett arbete på ett annorlunda sätt, då man har möjlighet att bli lite friare i arbetet med litteraturen, undersökningen och resultatet. I livsberättelsemetoden är det fullt möjligt att sammanbaka dessa delar och forma en helhet. Den främsta funktionen med detta arbetssätt är att utgå från den berättelse som man har tagit del av, för att sedan låta intervjupersonens röst ljuda genom hela arbetet. Jag upplever att denna form ger ett levande arbete och man känner verkligen hur min intervjupersons praktiska och vardagliga upplevelser vävs ihop med litteraturen. Här kan jag på ett enkelt och åskådliggörande sätt se, att teori och praktik har ett ömsesidigt förhållande.

Jag ser många fördelar med livsberättelsemetoden, då arbetet blir levande och personligt. Som läsare följer man en människas historia och berättelsen förankras i litteratur. Urvalet blir dock inte så stort när bara en eller några personer intervjuas. Som forskare finner jag en sanning, men inte den stora allmänhetens sanning. Jag får alltså inte fram ett resultat där jag kan hävda hur något förhåller sig i allmänhet. Vi genomförde två intervjuer. Jag skulle kunna ha gjort fler intervjuer, men jag kände mig osäker på mängden av material och tyckte att arbetet blev för stort. I efterhand tycker jag nog att jag skulle ha hunnit med fler samtal. Även om man har mycket material behöver inte allt användas. Valet av intervjuperson formar berättelsen. Hade jag valt en annan intervjuperson hade jag helt naturligt fått en helt annan livsberättelse och förmodligen en annan inriktning på arbetet.

3. Vem är Eva?

Jag har valt att intervjua Eva, en kvinna som har arbetat inom skolans värld i 45 år. Hennes berättade livshistoria sammanvävd med annan litteratur och forskning blir en livsberättelse

Eva är en dam i sina bästa år, nyligen pensionerad från sitt arbete som specialpedagog i landsortskommunen Solberga i Värmland. Eva har varit yrkesverksam i 45 år, mestadels i Solberga. Denna kommun är relativt stor till ytan, cirka tolv kvadratmil, och består idag av drygt tio mindre skolor, för trettiofem år sedan fanns det cirka femton skolor. Eva har avidentifierats i och med att hennes namn, namn på andra personer och hemkommun har ändrats.

Jag upplevde henne som en mycket behaglig person, lugn, trygg och klok. Eva bor i sitt föräldrahem i Solberga. Hennes uppväxt som ensam barn i en lanthandlarfamilj var också lugn och trygg, om än lite annorlunda. Evas far var under hela hennes uppväxt ofta sjuk och sängliggande i Parkinsons sjukdom. Eva berättar: ” *Min Far var sjuk och låg mycket, nästan varje vecka, när han liksom blev bättre efter ett par dygn, hade han tid med mig. Då läste han böcker, berättade, han sjöng väldigt mycket för mig, så jag har en sångskatt som jag kan utantill. Jag blev väldigt intresserad av böcker och läsning, redan innan jag kunde läsa själv. Jag har tänkt på det här sen, jag tror att det gjorde mycket till min inriktning senare i livet.* ”

Mor skötte arbetet i lanthandeln och Eva tillbringade mycket tid med sin far som tidigt invigde henne i sångernas, berättandet, läsandet och böckernas värld. Detta formade tidigt hennes intresse för språk och litteratur. Evas far levde även sedan hon blivit vuxen och de fortsatte under många år, att ha ett stort utbyte av böcker och litteratur.

4. Lärarutbildningen förr i tiden

I Röhses (2003) får vi följa ett antal lärare och historier kring deras läraridentitet. Röhse berättar att lärarutbildningarna har sett olika ut under årens lopp. För att bli småskollärare vid den här tiden, krävdes en tvåårig utbildning om man hade studentexamen och en treårig om man hade realexamen. För att bli folkskollärare, som Eva blev, krävdes en tvåårig utbildning om man hade studentexamen och en fyraårig utbildning om man hade realexamen. Under många år var utbildningarna åtskilda organisatoriskt men 1958 sammanfördes utbildningarna.

Som sextonåring tog Eva realexamen i Solberga 1956. I hela hennes liv har tanken på att bli lärarinna funnits med och direkt efter avslutad skolgång sökte hon till lärarinneutbildningen. När jag pratade med Eva kände jag denna självklarhet, hon kunde inte tänka sig något annat än läraryrket. Att till exempel ta över lanthandeln var det aldrig tal om. Eva har verkligen ägnat hela sitt yrkesverksamma liv åt undervisning och har hela tiden gjort det på samma självklara sätt som hon en gång valde yrket.

”Veckan efter jag tagit realexamen åkte jag till Falun och tentade in på folkskoleseminariet. Då fick man tenta in på seminariet. Man skulle hålla en berättande beskrivning och en beskrivande beskrivning och så fick man tenta i teckning och sång (...) jag var bara sexton år och kom in direkt.” När Eva berättar detta drar hon på munnen. I dagens läge låter det lite konstigt att teckning och sång var så viktigt att man var tvungen att visa sina kunskaper i ämnena. Även Röhse (2003) nämner i sin avhandling att i den gamla lärarutbildningen lade man stor vikt vid de praktiska ämnena, till exempel välskrivning, pianospel, trädgårdskunskap, slöjd och teckning. Jag skulle kunna tänka mig att detta berodde på att skolan förr i tiden ville rusta sina elever inför allt vad livet skulle ställa dem inför. Att vara praktisk var mer viktigt förr, då många yrken var hantverk. Samhället var även på denna tid mer könsbundet än vad det är idag. Det var ingen som ifrågasatte att flickor hade syslöjd och skolkök, medan pojkarna hade trä och metallslöjd. Alltså lärde sig de kvinnliga lärarna det flickor i Sverige behövde kunna på den tiden. Skolan är ju ofta en bild av det samhälle vi lever i.

Under sin utbildning, som vara de i fyra år bodde Eva inneboende i Falun (på den tiden, en dryg dagsresa från Värmland). Hon hade del i kök och ett mål mat åts ute varje dag. Som tonåring från

en annan del av landet, säger Eva att hemlängtan gjorde sig påmind ibland. Trots detta, var Eva mycket nöjd med sin utbildning. Hon berättar att gamla tidens lärarutbildning var en bred utbildning, med en hel del kunskaper om till exempel läsinlärning. Eva poängterar flera gånger under våra samtal att gamla tiders småskolelärare var en fantastisk resurs som kunde mycket om läsinlärning. Hon utbildade sig till folkskollärare som alltså är motsvarigheten till mellanstadielärare. På den tiden fick de som gick denna utbildning auskultera i lågstadielklasser och därigenom ta del av den pedagogik som fanns där. Detta innebar att de lärarstuderande satt med i småskollärarens klassrum och iakttog undervisningen. Dessutom genomförde de lärarstuderande också lektioner med klasser under småskollärarna överinseende.

4.1 Småskollärare och läsinlärning

”När jag tittar på det här med läsinlärning så är det ingenting nytt egentligen som har kommit, utan de metoder som de hade då var faktiskt väldigt bra. Gamla lågstadieförknar var väldigt duktiga på läsinlärning, så att det fick vi med oss ifrån början. Den grunden ser jag även på mellanstadiet, att den var bra.” säger Eva. Liknande tankar angående läsinlärningen i gamla tiders lärarutbildning finns i Röhse (2003). Gamla småskollärarinnor var nöjda med sin utbildning i läsinlärning. Röhse berättar också om övningsklasser som var skolklasser knutna till lärarseminariet, där de lärarstuderande undervisade eller auskulterade. Jag tycker att det är intressant, när Eva säger att läsinlärningen fungerar ungefär likadant förr som idag, inget nytt har egentligen framkommit. Antingen beror detta på att Eva har provat många olika metoder och funnit den eller de som hon anser vara bäst, eller så har hon använt den metod hon lärde sig ifrån början och den fungerar fortfarande. Det kan också vara så att de metoder som lärdes ut i mitten av förra seklet har tagits till heder igen i våra dagar. Jag kan inte säga det ena eller det andra, men om något fungerar bra ska man inte byta metoder för bytandes skull. Däremot har vi lärt oss, under våra år här på universitetet, att ett bra arbetssätt vid läsinlärning kan vara att använda olika metoder allt efter barnens behov. Vad som stämmer i verkligheten kan jag förhoppningsvis berätta om ett par år.

4.2 Ut i verkligheten

Eva var färdigutbildad 1960, tjugo år gammal och hennes första år ute i verkligheten var ett mastigt år. Hon kom till Dalaby där hon hade en fyra med 34 elever, dessutom fem-sexan i engelska och en nia i kristendom. Allt detta endast tjugo år gammal. Eva säger: ”(...)det var ett jobbigt år”.

Röhse (2003) beskriver fenomenet realitetschock. Flera av de lärare hon intervjuat ställdes inför en hård verklighet när de kom ut på sin första tjänst. Även Kveli (1994) diskuterar kring lärararbetet, vad det gäller teori och praktik, som kan vara antingen åtskilda eller i förening. Är teori och praktik åtskilda fungerar det som så att teori står för tankeverksamhet och praktik för handling. Detta kan överföras till lärarutbildningen där praktik är träning i lärararbetet och teori är studieverksamhet på högskola. Är teori och praktik däremot i en förening och är en dialektisk process är de ömsesidigt beroende av varandra. Praktiken styrs av teorierna och blir då inte odiskutabla sanningar utan hypoteser som ska prövas i praktiska situationer.

Jag tror att fenomenet realitetschock, där verkligheten sköljer över mig och tankar på om teori och praktik hör ihop eller två skilda saker, är värt att fundera på. Det är nog så att praktik och teori samverkar. Jag läser, provar, drabbas av aha upplevelser och inser att praktik och teori samverkar. Men ibland, vid vissa tillfällen kan jag nog ändå drabbas av realitetschock. Som nyutbildad kommer jag ut i verkligheten och inser att det jag har lärt mig teoretisk inte fungerar fullt ut i praktiken. Men ju mer jag studerar, forskar och provar, desto mindre chockad blir jag. Fullt rustad inför verkligheten kan jag aldrig bli, det är verkligheten som bygger min kunskap. När Eva kom ut i arbetslivet, tjugo år gammal, i en kommun som inte kände till och med trettiofyra elever, kan man förstå att hon stilla yttrar, ”det var ett jobbigt år”. Det kanske var en form av realitetschock som jag tror att även nyutbildade lärare i dag också kan drabbas av. Det är ju dock så, att oavsett utbildning och yrke så är vi alla barn i början, och vi måste helt enkelt skolas in i roller. Hur långa utbildningar vi än går och hur bra de än är, så blir vi rikare av erfarenheter, så fungerar livet.

Efter nästan tio år som folkskollärare (först i andra kommuner och de sista åren i sin födelsekommun Solberga) blev Eva barnledig ett år. När ledigheten var slut var det dags att börja arbeta. Eva var anställd i Solberga kommun men det fanns ingen klasslärartjänst för henne att få.

4.3 Speciallärare - detta blev ett lyckokast

Den tjänst man kunde erbjuda henne var en speciallärartjänst.

”När jag skulle börja hösten -70, var det en speciallärartjänst ledig, så den fick ju jag, det var inget annat än att ta den. Fast det var nog ett lyckokast ändå(...) först var det en som åkte runt i hela kommunen och nu så skulle vi dela på detta så att jag skulle få halva kommunen och hon andra halvan, ja, det var ett lyckokast detta, för här har jag alltid känt mig hemma.”

Eva hade alltid tyckt att det var roligt vara klasslärare, men efter tio år kände hon sig ändå motiverad att göra något annat, det var spännande med en ny utmaning.

Jag upplever att läraryrket är ett yrke som både är ett välkänt och traditionellt yrke samtidigt som det är ett yrke i ständig förvandling. Man kan antingen arbeta ett helt liv som till exempel klasslärare, eller prova olika vägar inom yrket. Eva bytte inriktning av en händelse, men det var en lyckad händelse.

Egentligen hade hon ingen utbildning för specialundervisning men som hon säger:

”Jag var självlärd, men jag tycker jag kom in i detta ganska snabbt. Man såg ju dessa barn som behövde extra hjälp och såg ganska snart vad de behövde, men det fanns ju inte... det fick jag planerat själv. Och först blev det nog så att man såg vad de inte kunde i skolämnena, riktigt vad det berodde på det visste man ju inte då... nä, men jag såg ju vad de inte kunde och fick lägga upp mitt arbete efter det.”

Under några år gick Eva flera kurser i läs och skrivinläring, barn med koncentrationsvårigheter och barn med särskilda behov. Kveli (1994) säger att det handlar hela tiden om att lära sig. En grundutbildning är en bra grund att stå på, men man ska hela tiden i sitt yrkesverksamma liv utveckla sin kompetens, det är en viktig del av yrket och bör fortgå hela ens yrkesliv. Som lärare ska man alltså lära både andra och sig själv. Personligen tror jag att det är på detta sätt, då skolan alltid är en bild av samhället. Ny kunskap blir ofta gammal i dagens samhälle.

Så småningom utbildade Eva sig dock till speciallärare i Göteborg. Detta var en utbildning där man läste en termin i Göteborg och en termin arbetade man hemma i sin kommun och var endast treveckorsperioder i Göteborg. Resterande tid arbetade på sitt ordinarie arbetsplats, samtidigt som man hade uppgifter som man skulle göra hemma. Eva upplevde att detta var en bra utbildning då den var förankrad i verksamheten. Karlsson& Ekelöf (1986) skriver i en äldre handbok för speciallärare vilka svårigheter man kunde möta. Man kunde bli illa bemött av klassläraren som

tyckte att det var orättvist att en speciallärare satt med två, tre elever medan klassläraren hade tjugo alldeles själv. De olika yrkesgrupperna kunde också ha skilda synsätt kring undervisning och pedagogik. Klassläraren ville ha en undervisning som var allmängiltig, medan specialläraren undervisade med individuella metoder. För Eva fungerade yrkesrollen som speciallärare bra, kanske beroende på att hon själv fungerat som klasslärare i många år, men kanske också för att hon är en behaglig person och fungerade som en duktig speciallärare?

4.4 Specialpedagogutbildningen - något att kämpa för

Under åttiotalet börjar nya vindar blåsa, speciallärartjänsterna skulle bort och ersättas med specialpedagoger istället. Från att ha varit en självständig kliniklärare skulle man i stället fungera som en samordnare, resursperson och rådgivare i arbetslaget. Man skulle bli specialpedagog och bli både en expert och lagmedlem. (Moynagh 2005). Utbildningsdepartementet lämnade 1986 en rapport: Specialpedagogik i skola och lärarutbildning. Här säger man att det inte längre är rimligt att behålla det traditionella system där endast speciallärare eller elevvårdspersonal har som uppgift att ta hand om elever med svårigheter i syfte att reparera brister hos elever. Alla lärare skulle utbildas i specialpedagogik och arbetet kring elever med inlärningsproblem skulle läggas upp på ett annat sätt. Återigen fick Eva byta skepnad. Sedan början av nittiotalet fungerade hon som handledare för klasslärarna, men gick inte specialpedagogutbildningen förrän längre fram på nittiotalet. Eva försökte att få gå utbildningen redan tidigare.

”Det skulle inte vara några specialpedagoger i vår kommun, nej... men sen vaknade behöriga till efter några år, säg tio eller kanske fem, och så hade jag ju nått en hög ålder, du vet hur det är en kommun ska ju ha utdelning om de skickar någon på utbildning ja... så, men sen blev det ju så, det kan jag väl säga, att det fanns ingen annan att skicka med adekvat utbildning, men jag var berättigad att åka så jag fick utbilda mig i alla fall.” I Kvelis bok (1994) kan man läsa att kompetensutveckling är ett livslångt projekt. Läraren har själv ett ansvar för sin egen kompetensutveckling, men myndigheter och skolans ledning har ett ansvar för att se till att det hela fungerar. Ekonomi, organisation och kultur aningen hämmar eller stimulerar lärande och utveckling. Evas situation blev hämmad, antingen av ekonomi, organisation eller kultur men när makthavare får fundera lite, kan de ändra sig. Vad det var som gjorde att man ändrade sig angående specialpedagogutbildningen det vet vi inte, men man ändrade sig i alla fall.

Personligen tror jag att kommunen gjorde ett bra val när man lät Eva utbilda sig, för jag upplever att hon verkar ha lagt ner sin själ ibland eleverna i kommunen under många år.

”Så blev jag specialpedagog och det har jag trivts jättebra med”. Jag förstår på Eva att hon är glad att hon har sin bakgrund som både klasslärare och speciallärare. Eva upplever att, då hon hade sin ganska stadiga grund att stå på, blev specialpedagogsarbetet lättare.

”Jag måste säga att jag blivit bra mottagen överallt. Det var en del speciallärare som hade problem med det när de bytte roller, men det har inte jag haft. Jag tycker att det har varit bra.”

För att utbilda sig till specialpedagog kan man vara till exempel förskollärare, fritidspedagog eller ämneslärare. Från att ha varit speciallärare med diagnos – pedagogisk specialist och självständig klinisklärare skulle man arbeta mot att fungera som en förändringsagent, analysera problem, situationer och göra åtgärdsprogram och ingå i ett arbetslag som resursperson och rådgivare. Specialpedagogen har blivit en fråga för hela skolan. Moynagh (2005)

Jag kan förstå problemet som Eva nämner, angående rollbytet för speciallärarna. Ibland kan skolans normer och värderingar vara svåra att ändra. Om det fanns svårigheter för en speciallärare att bryta sig in i klasslärarens verksamhet, kan man förstå att det säkert fanns svårighet för en speciallärare att byta skepnad och helt plötsligt handleda klassläraren. Men förändringens vind har nog blåst över skolans värld. Det jag har sett ute på mina Vfu platser så fungerar nog de flesta skolor som ett arbetslag och specialpedagogen är numer en fråga för hela skolan.

I och med sin grundutbildning visste Eva vad det var frågan om när hon skulle byta skepnad från speciallärare till specialpedagog. Trots detta har hon ju arbetat som speciallärare under så lång tid så ibland kan hon känna att det är svårt att skilja de olika rollerna åt.

”Jag tycker att det är kul, jag har alltid tyckt att det har varit roligt att jobba, men du vet, att vara speciallärare som jag var förut, det var också så roligt. Men det är jättesvårt i början att sätta gränser mellan vilket som är vilket, så därför är jag ibland bägge två” . Under mina samtal med Eva kände jag att hon verkligen tog sitt yrke på stort allvar och framför allt satte barnen i centrum. Som specialpedagog fungerade hon säkert som en utmärkt handledare, stöd och inspiratör för övrig personal, men någonstans hade hon kanske svårt att släppa undervisningskontakten med eleverna. För henne var det viktigt att barnen verkligen lyckades och utvecklades i sin utbildning. De skolor Eva arbetat på är inte heller så stora så det kan vara lättare med personliga relationer. I Röhsses (2003) avhandling kan man läsa att forskningen visar på att lärare i landsortsskolor har ett stort yrkesmässigt engagemang vilket också tycks öka men ökad erfarenhet inom yrket. Jag tycker att detta faktum passar på Eva och hennes yrkesroll.

Under våra samtal berättade Eva att speciallärarna är på väg tillbaka i skolans värld. Detta anser hon vara bra då hon tror att båda yrkesgrupperna behövs, för ibland är det viktigt att arbeta mycket med ett enskilt barn och en klasslärare har ibland inte riktigt samma möjlighet att göra detta i full utsträckning. Samtidigt behövs ju fortfarande specialpedagogen för att handleda både specialläraren och klassläraren, säger Eva. Jag tycker att det är intressant med rundgången i samhället överhuvudtaget. Det känns som om det finns flera fenomen som har ansetts gamla och förlegade för att några årtionden senare tas till nåder igen. På regeringens hemsida beskrivs hur lärarutbildningen

har under senaste åren förändrats. Förskollärare, lågstadielärare och mellanstadielärare var utbildningar skilda från varandra. I dagsläget är utbildningarna i hopslagna men en utredning kommer att vara klar hösten 2008 . Denna utredning föreslår ett återinförande av flera åtskilda lärarexamina. Mycket är en rundgång i samhället.

När man arbetar med elever med olika inlärningssvårigheter är det viktigt med välutbildad och erfarenhetsrik personal. Beslutfattare har kanske insett att dessa elever kräver en annan form av undervisning som klasslärarna har möjlighet att ge dem. En klasslärare har också god utbildning inom specialpedagogik och har teoretisk kunskap att förmedla undervisningen, men praktiskt blir det svårare, då man har flera elever som kräver uppmärksamhet.

5. Förr och nu - förändringar till det bättre

”Läraryrket har väl förändrats, det är inte knäpptyst i klassrummet och man niger inte ... och så där, men det är bara positivt tycker jag. Jag var bara tjugo år när de började niga för mig...(skratt)”

Eva berättar att hon har sett hur skolan har förändrats många gånger under åren, men hon anser att den har förändrats till det bättre, möjligheterna är så mycket större idag. Under Evas år i den svenska skolan har den ändrats en del. Eva kom ut som nyutbildad 1960. Två år senare 1962 lades en stor skolproposition fram som efter livlig debatt antogs i bägge kamrarna. Detta år kom också det vi idag kallar läroplan för grundskolan. Denna plan innehöll mål såsom mindre klasser, utökad specialundervisning, disciplinfrämjande åtgärder, yrkesorientering, föräldrainformation, femdagarsvecka, skolhälsovård och mycket annat. 1969 framtog en ny läroplan som till viss del hade samma inriktning som lpo 62 men i den nyare läroplanen fanns vissa direktiv som var svåra att genomföra. Samtidigt som man rekommenderar ämnesövergripande studier, delas timplanen upp ämnesvis. Vidare framhåller man vikten av elevers personlighetsutveckling i sina studier samtidigt som tyngdpunkten i betygsvärderingen ligger i ämneskunskaper. 1974 kom den offentliga utredningen om skolans inre arbete SIA utredningen. Här tog man upp frågor kring ett mer mångsidigt och varierat arbetssätt, man föreslår till exempel ett annat arbetssätt i skolan, många lärare arbetade isolerat och man framhöll vikten av arbetslag samt arbetsformer där man knyter an till förskolepedagogiken. Den första stora läroplanen som fastställdes av regeringen kom 1980. I denna läroplan fanns många direktiv som innehöll att skolan ”bör och skall”. Skolan skall fostra, var en viktig devis, något som många lärare inte skrev under på. Den läroplan som kom 1994 råder fortfarande. Här ges lärarna mycket fritt utrymme att välja vilken väg man önskar gå för att nå uppsatta mål. I denna läroplan lägger man ännu mer vikt vid samarbetsformer mellan skola och förskola. (Röhse 2003) .

Eva upplever att man som lärare drabbas man av aha upplevelser. När man utvecklar sin kunskap och fortbildar sig ser man ”, *nu vet jag hur jag ska agera, nu vet jag vad någonting beror på, jaha så är det ju ja*”. Som lärare måste man försöka hålla sig framme inom de nyaste forskningsrönen. Eva gläds åt att det finns så mycket kunskap, så mycket forskning att ta del av i skolan idag, hon säger att kunskapen bland lärare har blivit större, även om ”fortidens” lärare var mycket framsynta

och duktiga på det de gjorde. När jag läser Kveli (1993) förstår jag att förändringsprocesser och utvecklingsarbete inom skolan ibland kan vara tungrott. Visserligen säger författaren att nytänkandet fungerar olika på olika skolor. Förmågan att ta in nya tankebanor kan komma an på skolkoden, dvs. den kultur skolan lever i. Jag får den uppfattningen att Eva som person gärna tar emot ny och intressant forskning både vad det gäller inlärningsmetoder och organisationer. Detta kan kanske bero på att hon verkar i skolor med en skolkod där man gärna tar emot förändringar. Eller kan det vara så att Eva själv anammar nya tankar och sedan planterar dessa i sina arbetslag? Personligen tycker jag att det är intressant och viktigt med nya tankegångar. Det är fascinerande att höra Eva berätta. Hon uppskattar och tar gärna till sig ny forskning. Det är kanske en fördom, men här visar det sig ju att även om man har arbetat i många år, så behöver inte det betyda att man lever efter devisen, så har jag alltid gjort, det har minsann alltid fungerat, jag behöver inga nymodigheter.

5.1 Fördelen med tekniska hjälpmedel

Ett viktigt hjälpmedel i skolan är datorerna tycker Eva. Röhse (2003) berättar att det redan på 60 - talet fanns en utvecklingsoptimism vad det gällde tekniska landvinningar. Den främsta anledningen till dessa teknologiska lösningar var en önskan om effektivitet. Målet var att finna lämpliga undervisningsmetoder för att höja både lärarnas och elevernas effektivitet och prestationsnivå. Jag anser att under årens lopp har många tekniska hjälpmedel rotat sig i skolan, och även om dagens mål kanske inte direkt är att höja effektiviteten hos eleverna, så är ju målet att höja deras prestationsnivå, nog så gott. Däremot kan jag tänka mig att tekniken höjer lärarnas effektivitet. Barn idag kan mycket mer, allt nytt som finns i vår värld erövrar barnen på ett bra sätt, tycker Eva. Avstånden i världen är också mycket kortare. Allt detta upplever Eva som positivt. Problemet kan vara att en del barn, och vuxna, har svårt att sälla. Det är så mycket som sköljer över oss i dagens samhälle och har man koncentrationsproblem kan tillvaron ibland vara jobbig säger hon.

5.2 Fördelarna med skolan idag

En annan viktig anledning till att Eva upplever dagens skola som bra, är att skolan inte längre är ett enskilt element i ett barns utveckling. Hon visar på exemplet med barns språkutveckling. Idag vet vi ju att språket utvecklas från det att vi är nyfödda. Utvecklingen av språket pågår hela tiden och skolan tar över en redan påbörjad utveckling från till exempel barnomsorgen. Fler instanser kring ett barn samarbetar och skolan är inte längre en lösryckt del i barnens liv.

Längre fram i Evas berättelse talar hon om en vision att BVC och skola ska samarbeta för att fånga upp barn med språkbekymmer. Även här kan jag konstatera att Eva uppskattar allt samarbete i skolan och gärna finner en röd tråd och ett sammanhang i sitt arbete.

6. Tal, språk och kommunikation - från början

Intresset för tal och språk har följt Eva under lång tid. Någonstans efter resans gång har hon också insett att en viktig grund till svårigheter i skolan är problem med tal, språk eller kommunikation. För ett antal år sedan deltog Eva i en utbildning i Umeå som hette ”Tal, språk och kommunikation”. Hon berättar om hur man under utbildningen betonade vikten av den tidiga språkutveckling och språkstimulansen hos en liten baby. Redan här börjar kommunikationen, när den nyfödde möter sina föräldrars blick. Vidare följer sedan turtagningen och jollret, detta är grunden till ett samtal. Strömquist i Bjar& Liberg(2003) redogör för olika språkinlärningsprocesser. Nativismen anser att barn föds med en grundläggande kunskap om hur språk kan se ut, där barnet endast spelar en passiv katalyserande roll i inlärningsprocessen. Man menar också att språkinläring är en färdighet som barn lär in snabbare än andra kunskaper. Funktionalismen säger att språket drivs framåt av ett kommunikativt behov. Barnet anpassar sig till sociala och kulturella situationer genom att gamla ord och konstruktioner används på nya sätt. Konnektionismen menar att språkkunskap inte är medfött utan är något ett barn utvecklar när omgivningens informationsflöde möter hjärnans sätt att arbeta. Personligen tror jag att olika teorier faller i varandra. Vi är skapade med ögon och mun, för att kunna kommunicera med varandra så visst finns det väl en medfödd förmåga, men sedan måste ju färdigheten drivas framåt av en stimulerande miljö och behovet att samtala med varandra. Junefelt i Söderbergh (1997) talar om barnanpassad kommunikation. Här berättar författaren om det barnanpassade register som består av olika delar, såsom rösten, där vi använder förhöjd eller sänkt grundton. Vuxna använder sig gärna av längre pauser och tempoväxlingar. Verbalspråket innehåller ämnesval anpassade till barnets kropp och pronomen vi används ofta, samt en stor del frågor och imperativer. Kroppsspråket är också anpassat genom tät ögonkontakt, huvudskakningar och överdrivna ansiktsuttryck. Jag har arbetat med familjehemsplaceringar och under en kurs i detta sammanhang lärde vi oss att den grundläggande tilliten hos ett litet barn formas de första månaderna genom just ögonkontakt och turtagning. När man tänker på detta faktum och även på grunderna till språkutveckling blir jag helt fascinerad. Vilken otrolig lycka att vi människor är skapade på så sätt att vi gör alla dessa grundläggande handlingar alldeles automatiskt. Samtidigt ser man hur resultatet blir när ett litet barn av olika, sorgliga anledningar inte blir bemött som det ska. Genom att ignorera och missköta att litet barn är det enkelt att både förstöra grundtilliten och förutsättningar för språkutveckling. Som framför allt förälder har man ett otroligt ansvar.

6.1 Språket utvecklas

Eva berättar vidare att efter perioden, med ögonkommunikation, joller och turtagning börjar barnet vidga sitt ordförråd. Hur ett barn utvecklar sitt tal kan man läsa i Söderbergh (1997). Lindblom menar här att grunden till språkutvecklingen är att barnet lyssnar och härmar och lägger modersmålets klangbilder på minnet. När vuxna talar till barn anpassar vi vårt språk, som leder till att talutvecklingen blir en fonetisk resa som går från lätt till svårt.

Även Arnqvist(1993) beskriver barns språkutveckling som den färdighet som utvecklas snabbast hos människan. Vi kommunicerar både muntligt och ickemuntligt och språket används även för att bygga upp tankeförmågan och som problemlösare. Som vuxen är det också viktigt att tänka på att barn förstår mer än vad det verbalt kan uttrycka. Att basera sina slutsatser på vad barnet säger kan betyda att vi misstar oss på barnets språkliga kapacitet. Barnens utveckling av ordförrådet går mycket snabbt säger Arnqvist. De första ord som barn behärska är ord för objekt, därefter lär man sig ord för tillstånd och handlingar. Barn har många ord i sitt ordförråd men har inte alltid betydelsen av orden klart för sig. Som vuxen är det därför viktigt att alltid förklara alla ord som används

Eva berättar vidare: ” När ett barn är tre fyra år börjar de kunna skilja på ljuden, diskriminera ljud till exempel, det där ljudet kommer därifrån, det där ljudet är mammas bil. Vid fem sex år går barnen i förskoleklassen och nu börjar det här med ordens form, fonologisk medvetenhet, intresse för läsning och skrivning(...) Sedan går man de första åren i skolan och så småningom kan man börja läsa ordentligt, kunna tolka mellan raderna, göra inferenser, förstå skämt och gåtor.”

Hela denna utveckling, från det lilla barnets första ögonkontakt till förmågan att läsa och förstå en text, är grundläggande för vår språkutveckling. Enligt Arnqvist (1993) finns det tre olika förklaringar till språkutvecklingen. Antingen beror den på yttre påverkan, eller så beror det på en medfödd förmåga att utveckla språk. Den tredje teorin menar att ömsesidigheten mellan medfödd förmåga och en stimulerande miljö leder till språkutvecklingen. Denna teori har haft störst påverkan på uppfattningen om språkutvecklingen och förespråkarna för denna teori är Lev Vygotskij och Jean Piaget. Bägge pedagogerna lyfter fram växelverkan mellan arv och miljö, där Piaget betonar arvet och Vygotskij betonat miljöpåverkan. När jag fundera på vad som egentligen styr, känner jag att arvet är ramen på kunskapsstavlan, den ger oss våra förutsättningar, medan miljön är färgarna till tavlan. Vi kan måla hela tavlan eller bara delar av den. Det beror på hur mycket färg vi har tillgång till. Eva säger att de flesta barn hon mött genom åren genomgår sin språkutveckling alldeles

utmärkt, men så är det en och annan som helt enkelt behöver extra träning. Eva har i sitt yrke alltid strävat efter att ge sina elever så mycket färg det bara går till deras kunskapstavlor och hon har aldrig ansett att någon är ett hopplöst fall.

6.2 Barns språkförståelse

Under årens lopp utvecklades skolan och vi fick förskoleklassen med sin verksamhet. Eva arbetade tillsammans med en logoped och en förskollärare, med ett gemensamt intresse för barn och språk, och tillsammans började man testa och undersöka barnen i deras språkutveckling. Hansson i Bjar& Liberg (2003) beskriver ett stort antal tester som används i dagens förskolor/ skolor. Författaren säger här att det främsta man strävar efter i testet är att se barnets kommunikativa förmåga, därefter fokuserar man på olika språkliga nivåer. Eva berättar att hon och hennes arbetskamrater ville titta på vad ett barn bör behärska innan man börjar läsa. Tillsammans undersökte de barnens talförmåga och uttal, förmågan att rimma och om barnen förstod ordrytmer dvs. klappa stavelser. De tittade också på om barnen kunde ta isär ord och sätta ihop ord, till exempel glas och ögon eller fotboll.

Dessutom kollade de minnet, man radade upp flera ord och barnen fick upprepa så mycket de kom ihåg. Arnqvist (1993) beskriver också lekar och övningar för språkinläring till exempel, ta bort last från bil, vad blir kvar? eller klapp och stavelseövningar, den som i-nga by-xor har. Dessa övningars främsta funktion är att dels forma en medvetenhet om språkets form och dels uppmärksamma barnet på stavelser och enskilda fonem. Författaren säger att mycket talar för att stavelser är en grundläggande språklig form. Arnqvist beskriver också barns språklig medvetenhet. Han säger bland annat att en viktig färdighet inför skolstarten är förmågan till perspektivbyte från språkets innehåll till dess form. Här tror jag att det är viktigt att som pedagog vara uppmärksam. Det är viktigt att samtala mycket och länge med sina barn för att kunna upptäcka hur de handskas med språket. Att upptäcka språkets form för ett litet barn är inte helt lätt, då allt tal egentligen låter som ett enda sammanhängande ljud. Genom just språklekar kan man enklare närma sig språkets form. Även Trillingsgaard& Dalby& Östergaard (1999) säger att man kan förebygga uppkomsten av läs och skrivsvårigheter med lekar och övningar inriktade mot hur ord låter, till exempel genom Bornholmsmodellen där man arbetar mycket med rim, ramsor och olika språklekar. Samuelsson i Bjar (2006) berättar också att om barn i förskoleåldern regelbundet stimuleras med språklekar, såsom att uppmärksamma språkets ljudstruktur genom fonologiska lekar leder detta ofta till att läs och skrivutvecklingen blir mer problemfri än hos barn som inte deltagit i liknade verksamhet.

6.3 Hör, vi lyssnar!

Eva berättar också om hur de undersökte barnens förmåga att höra och lyssna. I slutet av förskoleklassens läsår försökte de tillsammans med barnen, lyssna efter olika ljud. Först vardagsljud, bilar, klockan, för att sedan lyssna efter ljuden i ett ord och man försökte höra hur bokstäverna lät. Eva berättar: *"Så småningom när de kunde det här med hur bokstäverna lät så började vi sätta ihop de bbbiiill. Sedan funderade vi på vilka ljud det finns i sskkkooo? Då hade vi lite förberedande läsning, vi drog ihop ljuden och vi hade lite förberedande skrivning, vi drog isär ljuden."* Eva fortsätter: *"Vi undersöker också om barnen kan medverka och lyssna, för det bör man när man börjar skolan, om man kan koncentrera sig. Om de förstår vad du säger när du ger barnet en uppgift och om det kan svara så vi får ett samspel. Detta tittar vi på, sedan kollar vi om de kommer att kunna knäcka koden, så att de kan börja läsa och då kollar man om de uttalar orden rätt eller om de har något talfel och om de kan känna igen olika ljud, om de kan skilja mellan ljud om de låter nästa lika. Det finns ju några som låter väldigt lika till exempel sk och tj. Det finns de som ligger nära varandra som vokalerna å,ä,ö. Du ändrar inte mycket på munnen. Om barnen kan upprepa nonsensord, som inte är riktiga ord, då gäller det verkligen att lyssna. Det här kollar vi."*

I Stendahl (1980) kan man läsa om att ljudlekar är bra då små barn är omogna lyssnare, många har inte ro nog att nog att lyssna noga, och en del måste öva sig på att koncentrera sig och lyssna på att ljuda. Att vara en medveten lyssnare är en förutsättning att utveckla ett rikt språk.

Jag håller helt med. Små barn behöver öva sig på att lyssna och det kan vara svårt för dem. Om man hittar på roliga och korta övningar som ofta upprepas har man en bra väg till lyssnandets konst. Många miljöer som barn vistas i är ofta fulla av ljud, så det kan vara skönt att ibland bara lyssna på tystnaden.

6.4 Vi testar och tränar

Eva berättar också hur de gick till väga när de kontrollerade barnens grammatiska förmåga. Hon visade bilder på olika händelseförlopp och lät barnet peka ut, till exempel, på vilken bild har katten ätit. Ordförrådet och berättarförmågan testades också genom att visa olika sorters bilder som barnen skulle berätta runt. Berättarförmågan är viktig, för att kunna berätta fritt och hålla en röd tråd behöver barnet få öva mycket.

Arnqvist (1993) säger att man kan frambringa ett fruktbarande samspel mellan barn och vuxna vid sagoläsningen. Här stimuleras barns ordförråd om den vuxne bemöter barnets frågor och diskutera innehåll och text. Dessa kunskaper kan barnet sedan utnyttja vid läsinläring.

Sagoläsning är en guldgruva anser jag. Här finner man ro, kunskap, språkformer, glädje, gemenskap, ja allt man kan önska sig. Tränar man tidigt barn i att lyssna på sagor har man mycket vunnet. Det finns naturligtvis barn som inte klarar av eller uppskatta sagostunder. För dessa barn gäller det att finna andra alternativ. Kanske man kan läsa en saga under tiden barnet sysselsätter sig med något annat? Eller kan man kanske berätta en historia på fri hand under en promenad? Alternativen är många, men att få höra sagor för att bland annat vidga sitt ordförråd behöver alla barn på ett eller annat sätt. Eva berättade också för mig om att, lägesplaceringar i rummet, handmotorik, färger och antalsbegreppet är andra viktiga färdigheter som man testade. Hela detta arbete utvecklades så småningom och till slut gjordes detta på alla skolor i kommunen. Först testade man i början av läsåret, sedan tränade man det som var svårt och i slutet av läsåret gjordes samma test igen, berättar hon. I Arnqvist(1993) kan man läsa om undersökningar med undersökningsgrupp och kontrollgrupp, där undersökningsgruppen deltagit i mer träning av språkliga färdigheter är kontrollgruppen och därigenom utvecklat större läsförmåga. Jag kan enkelt konstatera att träning ger färdighet. Som pedagog gäller det bara att presentera dessa övningar på ett lockande sätt så att barnen finner ett nöje.

Eva berättar: ” *De här undersökningarna och testerna gjorde vi i många år, vi tyckte att det var intressant, inte bara för att prova utan också som en hjälp för att se vad man skulle träna och vi hittade ju faktiskt de barn som behövde träna* ” . Jag tror, för att upptäcka de faktorer som påverkar läsinläringen, är det bra om man börja långt innan skolstarten. Det finns en fara i att vänta och tro att ett barn mognar, samtidigt som mycket är en mognadsfråga. Jag hoppas att ju längre man arbetar som pedagog, desto mer erfarenhet får man att avgöra vad som är en mognadsfråga och vad som är något där insatser bör sättas in. Dessutom kan jag inte tänka mig att det är någon fara att mota Olle i

grind . Tror man ett barn kommer att uppvisar vissa språkinlärningsproblem är det lika bra att börja arbeta med det samma, allt man gör nu, slipper man att göra sedan.

6.5 Lustfyllda lekstunder

För att stimulera barns språkutveckling, anser Eva att en viktig uppgift som pedagog har, är att leka med barnen. Man ska vara aktiv i gruppen och finnas med i barnens lek. Att vara konkret och använda många bilder och illustrationer är också bra. Berätta och läsa sagor är stimulerande. Vi kan också träna tidsförlopp med ledande frågor samt hjälpa barnen med berättarstrukturen. Uttalet tränar vi med munmotoriklekar, att blåsa på olika sätt, vi är också noga med att upprepa ord när ett barn har uttalsproblem för att ge barnen möjlighet att höra det rätta uttalet. Vi kan också träna och leka med rytm genom klapplekar eller hoppa och stampa olika rytmer. För att öka ordförrådet kan man arbeta med olika begrepp. Eva upplever att dagens förskola gör ett mycket bra arbete med små barnens språkutveckling. Hon säger: ” *Det betyder så mycket för självkänslan detta att kunna behärska språket. Jag tycker att förskolan idag är mycket duktiga på detta. Barn får så mycket där som vi är tacksamma över*”.

Hägström i Bjar& Liberg (2003) betonar vikten av språklekar, i alla leksituationer ska man ta tillvara möjligheten att föra in språket. Stunder med lustfylld lek ger de bästa förutsättningarna för ett lyckosamt möte med den formella läsinläringen. .

Arnqvist (1993) säger att när barn och vuxna tillsammans leker språklekar, läser sagor och tidningar, samtalar och formar bokstäver underlättar denna läsinläring.

6.6 En del lär sig själva

Eva berättade att när hon genomförde språkutvecklingstesterna upptäckte de barnen som behövde träna mer, men de såg också de barn som ”... kunde alltihop med en gång. För så är det ju med barn, de är väldigt olika.”

Både Arnqvist(1993) och Naucler & Magnusson i Söderbergh (1997) säger att vissa barn i princip lär sig att läsa och skriva på egen hand utan ett speciellt stort vuxenstöd. Detta är intressant. Jag antar att det egentligen handlar om sträckan på vägen till att knäcka läskoden. En del har en mycket kort väg som klaras av mycket snabbt och kanske till och med på egen hand. De barn som har mycket längre sträckor lägger vi märke till då deras väg tar mycket längre tid att färdas. Och det är som Eva säger ... de är alla olika, både barnen och vägarna.

Söderbergh (1997) säger också att barnen i en läsande och skrivande omgivning tar saken i egna händer och experimenterar med läs och skrift. Om den vuxne erbjuder en miljö där man genom sitt stöd kan låta barn agera fritt och självständigt, skulle barnet, genom ett samspel, kunna komma fram till en läs och skrivkunnighet innan skolstart, allt enligt Vygotskijs anda.

7. Diagnoser på gott och ont

Det finns barn i vår skola som har svårare att lära sig än andra och det finns de barn som inte fungerar som alla andra barn. Jag frågade Eva hur hon ställer sig till diagnostiserandets vara eller icke vara?

”Ja, jag vet att vi hade många diskussioner, särskilt med rektorerna vad olika saker kunde bero på. Man måste ta reda på det först, innan man skulle jobba och det hade vi många livliga diskussioner om. Ibland fick man den uppfattningen att det behövdes inte tas reda på. Men jag har den fasta övertygelsen att går man till doktorn så tar man reda på vad det onda beror på innan man börjar bota och därför var det min fasta övertygelse att man var nog tvungen att göra det här också. Då vaknade mitt intresse för att ta reda på från olika håll, egen forskning blev det. Jag försökte gå kurser, jag försökte lära mig. Man läste ju mycket och sådär. Data fanns ju inte, och inte internet heller.”

Eva säger att särskilt vid läs och skriv problem är det viktigt att få en diagnos. Det är bra för både barn och föräldrar att få ett namn på vad det hela beror på, och viktigast av allt är barnets självkänsla. Jag är inte dum i huvudet, det finns orsaker till varför jag har problem med min läsning. Zetterqvist Nelson (2003) skriver om dyslexidiagnoser på gott och ont. Hon säger att diagnosförespråkarna hävdar att diagnoser har en frigörande effekt då eleven inser att läs och skrivproblemen är ett hinder som ligger utanför viljemässig styrning. Kritiker å sin sida hävdar att diagnoser blir en stämpel som leder till omgivningens förväntan av ett visst beteende. Zetterqvist Nelson har undersökt barns tankar om diagnoser och har bland annat kommit fram till att, ur ett barns perspektiv är det svårare att bedöma om det tycker att diagnosen är befriande eller stämplande. Det finns barn som använder diagnosen för att avlasta sig moraliskt eller för att klassificera sig själv. Det finns också barn som undviker att använda diagnosen i en relation till sig som person. Här använder barnet andra formuleringar, såsom jag läser långsamt, jag har svårt att skriva. Författaren konstaterar också att diagnosen som samtalsämne inte har en hög prioritet i barnens värld, samt att barnen ofta upplever att problemet är förknippat med skolans värld och mindre betydelsefullt i aktiviteter utanför skolan. Ur ett föräldra -och- vuxen perspektiv säger författaren att de vuxna tillskriver diagnosen som ett hjälpmedel att få förståelse för barnets problem. Föräldrarna säger att barnet genomgår en förändring där både prestation och självförtroende ökar. Samtidigt säger de vuxna att de har ett barn som är både vanligt och särskilt.

Personligen tror jag att diagnoser hjälper mer än de stjälper. Kan man öka förståelsen, avlasta moraliskt och höja självförtroende och prestation, är det ingen tvekan om att diagnoser åtminstone inom läs och skrivinläringen, fyller en funktion.

Eva påpekar vidare att diagnoser är kan vara positivt, men inte vid alla tillfällen. *”Man måste vara försiktig så att man inte bara tar en diagnos och tror att alla är på samma sätt. Det finns ju saker i en diagnos som gör att det är på ett visst sätt och det är ju inte säkert att allt passar just den individen som får den diagnosen.”*

Trillingsgaard&Dalby&Östergaard (1999) menar att under de senaste decennierna har begrepp och beteckningar för olika diagnoser avlöst varandra, men författarna säger också att under tid kan barn uppvisa olika symtom till exempel tics, tvångsmässiga beteenden eller lättare, alternativt svårare språksvårigheter. Dessa symtom kan dominera bilden under olika delar av barnens utveckling för att senare avlösas varandra. Många av de olika beteckningarna och beskrivningarna som är i omlopp förtjänar knappast beteckningen diagnos. Man måste alltså ta ställning till om det avvikande beteendet är en fördröjning av normal mognad eller en djupgående störning. Gränserna för det normala kan vara mycket vida. Här håller jag med både Eva och författarna. Gränserna för det normala är mycket vida och man kan aldrig dra alla människor över en kam. Ska man arbeta med ett barn med diagnos ska det ändå vara ett väl individuellt avpassat arbetssätt, det ska ju varje barn ha, oavsett diagnos eller ej.

Eva berättade att språkstörningar kan se mycket olika ut. Det finns lika många störningar som det finns barn med störningar. Det viktiga som pedagog är att finns rätt verktyg till rätt elev säger hon. För att finna de rätta verktygen måste pedagogen känna sina elever tror jag. Att bygga en relation tar tid och här ser jag en stor fara med vikarier och lärare som ofta måste byta tjänst. Detta är av ondo anser jag och ingen bra undervisning kan vila på ett personalbyte varje termin eller läsår. Eva har haft en stor fördel då hon har verkat i samma kommun i många år. Fungerar allt samarbete måste detta vara det ultimata. Fungerar man länge i ett arbetslag lär man också att känna eleverna som individer.

Eva: *”Jag tycker att det är så intressant att se hur barn lär sig och det är så intressant att se vad olika saker beror på. Individer är så olika och lär sig på så olika sätt och just det här att se den individen lär sig så här och den här gör på det här sättet. Det är det, tror jag, som har burit mig vidare...”*

8. Att arbeta med talstörningar

Stendahl(1980) säger att talträning måste komma till stånd så tidigt som möjligt och det grundläggande som barnet behöver är kärlek, småprat, god lekmiljö med både jämnåriga och vuxna samt intresserade diskussionspartner. Barn behöver mjuka, tålmodiga, lyssnade och berättande vuxna omkring sig. Man hjälper barn bäst genom att vara en god förebild, ha god ögonkontakt, tala tydligt och försäkra sig om att barnet förstår.

Jag tror att här har vi som pedagoger en grundläggande uppgift att fylla, det är också egentligen en enkel uppgift att fylla. Detta behöver man naturligtvis kunskap om, men grunden är framför allt att man är trygg i sig själv, villig att bjuda på sig själv och tycker om både barn och vuxna i sin omgivning. Enligt Arnqvist (1993) sägs det att den samlade kunskapen kan formulera vissa regler kring barns uttalsavvikelser. Konsonanter utgör ett större problem än vokaler. Även konsonantförbindelser utgör svårigheter. Som vuxen bör man ha ett synsätt där man ser talstörningen som ett relativt problem och inte ett absolut. Det viktiga är att barnet får en positiv erfarenhet av att använda sitt språk. Jag delar dessa tankar att barn alltid måste bemötas positivt. Som lärare ska man ta alla tillfällen i akt att berömma, allt för att bygga elevernas självkänsla. I många fall kan det till och med vara bättre att ignorera, än att kritisera och så fort minsta anledning till beröm finns ska den fångas. Detta anser jag, gäller i både barnets språkutveckling, som i andra situationer i en skola.

När Eva började arbeta som speciallärare fick hon redan från starten ett nära samarbete med logoped. På den här tiden hade kommunerna gott om pengar och när en elev hade uttalssvårighet skickades först barnet till Eva, sedan med remiss från skolsköterskan, vidare till logopeden. När barnet gjorde sina besök på mottagningen följde alltid Eva med och satt med under träningarna. Vid den här tiden låg också logopedmottagningen och hörselvården dörr i dörr och man hade ett bra samarbete mellan enheterna. Eva berättar att om ett barn har talsvårigheter så kan det vara vanligt att det också har problem med sin hörsel. Barnet kan ha haft upprepade öroninflammationer eller vätska bakom trumhinnan. Trillingsgaard&Dalby&Östergaard(1999) säger att frågan om ifall öroninflammationer påverkar försenat tal och språkutveckling har debatterats i litteraturen, med delvis motsägelsefulla resultat. Studier visar att språkstörda barn inte tycks ha fler öroninflammationer än andra barn. Däremot är det tänkbart att upprepade hörselproblem är belastande för att barn som redan tidigare har problem att urskilja språkljuden. Även Hansson i

Bjar& Liberg(2003) hävdar att sambandet mellan öroninflammationer och språkstörning inte har bekräftats. Däremot kan ändå språkstörningar vara relaterade till hörselskador och andra problem med hörseln. Personligen tror jag att öroninflammationer som ger skador och ärrbildningar på trumhinnan, kan påverka hörseln negativt. Om ett barn har upprepade öroninflammationer utan skador påverkas inte hörseln. Man kan alltså inte sätta ett hundra procentigt samband mellan öroninflammationer och hörselskador, men däremot tror jag att det kan finnas ett samband mellan skadade trumhinnor och hörselskador. Detta kan senare ge talstörningar. Det finns naturligtvis inget som säger att detta går hand i hand i alla situationer, men jag tror liksom Eva, att har ett barn hörselproblem kan det finnas en viss risk för talstörningar.

8.1 Tal måste tränas

I och med att Eva fick sitta med hos både logopeden och hörselsköterskan fick hon också en bred kunskap om hur man åtgärdar talsvårigheter hos barn. Hon letade också eget material och sedan gällde det för eleven, att öva och öva, både hemma och i skola. Eva har ofta upplevt att föräldrarna är ett bra stöd och en bra resurs att ta tillvara. En kort period arbetade Eva tillsammans med en talpedagog som alltså hade en pedagogisk utbildning, men av besparingsskäl finns det inte många talpedagoger längre.

När ett barn har problem med sitt uttal är det viktigt, att dels öva mycket, men det kan också vara bra med ett mål. Eva berättade om en flicka i förskolan som hade besvärligt att säga R. I slutet av höstterminen skulle hon delta i luciatåget och sjunga "... när nätterna blir långa och kölden sätter in..". Hon gick i en talgrupp och tränade sitt uttal, men tack vare luciatåget hade hon också ett mål med sin träning, och minsann, i slutet av november kunde hon sjunga versen helt rent. Eva: "*Hon skulle uppträda på lucia, vilket hon också gjorde och sjöng hela sången helt perfekt. Då gör det ingenting att luciakronan halkar ner och lägger sig runt halsen*"

Arnqvist(1993) säger också att det är viktigt att barnet känner sig motiverat att förbättra sitt språk. Enligt Juhlin(1998) bör ett barn som har problem med R ljudet och ersätter det med L eller J bör detta barn få mycket hjälp. Det är psykologiskt känsligt för barnet att förstå att det låter som ett småbarn när det är ett skolbarn. För att talövningar ska fungera måste dock barnet vara motiverat. Saknas motivation gäller det som vuxen att iaktta barnet tills man förstår att motivationen har infunnit sig. Hansson i Bjar & Liberg(2003) berättar om bra arbetsmetoder kring barn med talstörningar. Som vuxen ska vi inte påpeka barnens uttalsfel, däremot upprepa det rätta uttalet och spegla problematiska ord. Detta ger då en återkoppling, och barnet förstår att den vuxne har förstått

ordet rätt. Dessutom får barnet en chans att jämföra sin egen produktion och höra skillnaden. Även Arnqvist(1993) delar uppfattningen att när vuxna rättar ett barns uttal, skapas det genom denna feedback en hjälp, som leder barnet framåt i dess språkutveckling. Här ser jag återigen, sambandet mellan positiv förstärkning och möjligheten till ett bra resultat. Om man som vuxen berömmar och motiverar får man ofta med sig barnet. De flesta elever fungerar så att de vill få beröm och stimulans. Sedan finns det ju även barn som inte alls är lätta att nå denna väg. Barnet fungerar på ett destruktivt sätt och vill inte alls samarbeta. Då har vi som pedagoger ett svårt arbete framför oss för att finna orsakerna till barnets beteende. Här gäller det att vara klok och lyhörd men också ta hjälp av sin omgivning. Att lösa problem själv är svårt, tillsammans är det lättare.

Jag har ibland funderat kring sambandet mellan talsvårigheter och läsinlärning. Innan jag började mina studier levde jag i den tron, att om ett barn hade problem med sitt uttal skulle detta också kunna leda till att man fick svårt med sin läsinlärning. Vid litteraturstudier har jag förstått att det inte föreligger något speciellt samband mellan uttalssvårigheter och läsinlärning. Som en del i dessa tankar berättade Eva följande historia:

”Om du tänker dig att vi har ett barn, vi kallar honom Bosse sex, sju år gammal. Han har haft upprepade öroninflammationer och har fått rör inopererade i trumhinnan. Han hade ett väldigt otydligt tal och problem med hörseln. När jag var med Bosse till logopedmottagningen jobbade vi med hans tal, men man säger där att Bosse kommer kanske att få problem med läsinlärningen för att han inte hör ljuden riktigt. Vi åkte hem och övade ljuden, mamma hjälpte till och minsann, Bosse fick inga problem med läsningen. Han lärde sig att läsa riktigt bra.”

9. Att arbeta med lässvårigheter

Eva fortsätter berättelsen om Bosse: *"Alla är nöjda och glada kring arbetet med pojken. Åren går och Bosse går i trean, fyran. Trots att läsningen fungerar, är det något som inte stämmer. Logopeden upptäcker att Bosse inte kunde göra inferenser, du vet, att koppla till det som inte står i texten, det man måste tänka sig. Bosse skriver ihop orden, för när man pratar sitter ju alla ord ihop och han skrev på det sättet. Det här är läs och skrivsvårigheter egentligen"* Här har vi pudelns kärna, förstår jag nu. Språkförståelse är grunden för läsinlärning. Har man brister i sitt tal kan man ändå lära sig läsa galant, men har man brister i sin språkförståelse är det mer troligt att man får problem med sin läsinlärning.

Magnusson & Naucler i Bjar(2006) presenterar en undersökning där de studerat två lika gamla pojkar, bägge med fonologiska svårigheter. Den ena pojken klarade sin läs och skrivinlärning minst lika bra som normalspråkiga barn, medan den andra pojken hade stora bekymmer. Långt viktigare var alltså det faktum hur pojkarnas språkliga förmåga, fonologisk medvetenhet, utvecklingen av meningsbyggnaden och ordförrådet såg ut. Den första pojken behärskade detta bra, medan den andre inte behärskade detta och fick problem med läsinlärningen.

Eva fortsätter vidare att berätta hur hon fick börja arbeta med Bosse igen och mycket tid lades ner på att klura ut vad det egentligen stod i texten, att gissa gåtor och skriva av texter för att se att det alltid finns mellanrum mellan ord. Under mellanstadietiden arbetade Eva med Bosse och idag har han inga problem. Han har klarat sig bra i skolan.

Eva berättade en annan historia om sitt eget barnbarn som heter Maja. Maja hade varit tidig med talet och lärde sig snart alla bokstäverna. Hon kunde läsa hela ord till exempel *"apotek"* och *"Karolina"*, ord som fanns i hennes omgivning. Alla trodde att hennes läsinlärning skulle gå som en dans men när hon började skolan och skulle lära sig läsa gick det inte alls. I tvåan fungerade fortfarande inte läsningen, trots att hon egentligen var intresserad av böcker och läsning. När Eva hälsade på hemma hos Maja och hennes familj bad Majas mamma att Eva skulle hjälpa flickan. De satte sig ner och följande samtal utspelade sig:

"Är det jobbigt att läsa för dig? "

"Jo"

Vet du, det är så här, att när man lär sig läsa går det precis som i en trappa. När du var på första trappsteget var du mindre och här hemma med mamma och pappa. Då kunde du läsa flera ord "apotek", "Maja", "Karolina". Ett så långt ord kunde du läsa. Du läste orden som små pusselbitar. Sen kom du till skolan och det är andra trappsteget, då ska fröken lära dig läsa, och du förstår, du måste veta hur bokstäverna låter. De låter ssooolll. Då är det så här, nu måste du försöka dra ihop s o l "

Majas ögon blev alldeles runda.

"Det har inte någon sagt till mig"

Eva fortsätter. "Och sen kommer du till tredje trappsteget där man läser hela ord, för då kan man ju det här. Då blir det sol med en gång, för då känner du ju igen ordet. Och vet du vad du gör? Du hoppar över ett trappsteg du hoppar hit upp och sätter s o l efter varandra och försöker gissa vad det står."

Maja hade alltså inte något grepp om ljuden.

Trillingsgaaard & Dalby & Östergaard (1999) säger att för att kunna lära sig läsa, hjälper det inte om man kan uttala alla bokstävers namn, inte ens om man kan bokstavsljuden. Barnet måste få en djupare insikt och först förstå att det talade ordet kan delas upp i mindre segment eller fonem. Man måste inte bara lyssna, utan också bli medveten om ordens uppbyggnad. Om en elev inte förstår att ett ord kan delas upp i fonem och att dessa fonem är avbildade med bokstäver får barnet svårt att gå vidare. Barnet sitter fast i ordbilder och ser ett ord som en helhet vilket blir en svårighet, då minnet omöjligt kan komma ihåg alla ordbilder.

Vidare måste man också få en identifiering av det skrivna ordet, en förståelse. När man har ljudat sig igenom ett ord och sedan förstått dess innebörd kan man säga att man läser. Enligt Arnqvist (1993) kan mötet med begrepp som ljud, stavelse, mening och så vidare, innebära en förvirring för barn. Barnet kan ha problem med att förstå vad läsning går ut på och en viktig förutsättning för läsning är att inse att ord kan delas upp i enskilda språkljud.

Eva berättar att Maja dessutom hade ett synfel, som gjorde att bokstäverna inte stod riktigt stilla i hennes ögon. Detta korrigerades med glasögon. Efter Eva och Majas samtal blev Maja instruerad hur hon skulle knäcka sin läskod genom att hoppa ner ett trappsteg och börja öva på ljuden och börja ljuda. Tio minuter varje dag fick hon öva och till slut släppte det.

9.1 Att upptäcka läsinlärningsproblem

Alla trodde att Majas läsning skulle fungera bra, då hon var så intresserad av böcker och läsning och dessutom läste en del ord. När så inte skedde tog det ett tag innan man upptäckte de problem Maja hade. Klassläraren hade arbetat på sitt sätt och ansett att övning ger färdighet och sagt till Maja att hon skulle läsa och öva i sin läsebok.

Här ser vi ett exempel där Fröken i Majas klass antagligen trodde att övning ger färdighet och flickans läsförmåga skulle mogna fram. Så var inte fallet utan problemet var ett pedagogiskt problem. När Eva provade en annan metod så kunde Maja knäcka läskoden. Av detta ser vi att ibland är det svårt att upptäcka fenomen. Eva säger ” *Men till och med jag, som har sett så mycket såg inte detta med en gång, det borde jag ha gjort. Jag borde ha sett att hon inte såg riktigt heller... men så är det* ” Jag förstår att uppgiften att upptäcka och hjälpa alla barn med läsinlärningsproblem är grannliga. De som arbetar i skolan är bara människor och alla elever är olika. Att få denna ekvation att gå ihop är inte alltid enkelt. Enligt Magnusson & Naucler i Söderbergh (1997) säger de också att det kan vara svårt att upptäcka dåliga läsare då man måste vänta något år i deras skolgång för att verkligen konstatera att vi har här ett problem som inte är en mognadsfråga. Under tiden kan de dåliga läsarna undermedvetet förstått att de misslyckas och till exempel påtar sig en roll som pajas eller utvecklat ett okoncentrerat beteende som då uppfattas en orsak till läsproblem och inte som orsakat av läsproblem. För att finna dessa barn i god tid måste man alltså börja ett medvetet arbete långt innan skolstart. Naucler & Magnusson säger att man inte behöver testa alla barn, men man bör veta vilka barn som ligger i riskgrupperna, nämligen de barn som inte utvecklat sitt språk i den takt de borde. Eva berättade tidigare att hon och hennes kollegor testade alla barn i förskolklassen vilket jag inte tycker är fel, allt handlar egentligen om resurser. Det kan ju också vara svårt att helt klart veta vilka barn som verkligen ligger i riskzonen.

Arnqvist(1993) berättar om att kraven på läs och skriv kunskaper är ett viktigt behov i dagens samhälle både vad det gäller privat och yrkesliv. En grupp barn i varje skola har problem med sin läsning och dessa gäller det att finna till varje pris så varför inte testa alla om man kan? En viktig komponent, enligt Arnqvist, till arbetet med läsinlärningen hos dessa barn är att lyfta fram orsakerna till läsinlärningsstörningar. Möjliga orsaker kan vara neurologiska störningar, organiska störningar, språkliga faktorer, brist i språklig medvetenhet, dåligt ordförråd, personliga svårigheter, anpassningssvårigheter, sociala faktorer, dålig hemmiljö eller slutligen en bristfällig pedagogisk miljö.

Jag antar att om vi som pedagoger är medvetna om troliga orsaker, kan vi lättare finna barnen som behöver mer stöd i sin läsinlärning. Som pedagog gäller det alltså att följa med i aktuell forskning för att ha en chans att förstå och finna orsaker. Gör vi det, får vi också verktyg att arbeta. Eva framhåller flera gånger, hur mycket forskningen har betytt för henne i arbetet med eleverna. Hon har verkligen tagit del av och utnyttjat aktuell forskning.

10. Kommunikation är också språk

Nettelbladt & Reuterskiöld Wagner i Bjar & Liberg (2003) berättar om pragmatik det vill säga språkkommunikation, språkanvändning. Pragmatik som språkstörningsproblem har inte varit aktuell förrän de senaste decennierna. Pragmatiska problem är ofta kärnproblemet vid autistiska störningar. Längre tillbaka studerade man endast fonologi och grammatik men då tiderna ändras och utvecklingen går framåt, har forskningen även insett att man måste göra tolkningar utifrån den omedelbara situationen. Pragmatiken erbjuder en sådan vidare tolkningsram för att förstå samtal mellan människor. Pragmatiska problem kan yttra sig på olika sätt, bland annat oförmågan att reda ut missförstånd. Barnet kan också ha problem med att sätta sig in i en annan människas tankar. Det är svårt att räkna ut vad samtalspartnern vet och inte vet. Följden kan bli att man ger alldeles för mycket eller för lite information

Eva berättade en historia för mig som hände i en skola. Följande kommunikationsproblem kan vara svåra att lösa och jag skulle kunna tänka mig att man som pedagog inte i första taget tänker, detta är egentligen ett språkproblem.

Eva berättar: ”*Talet är ju en kommunikation, inte bara det talade språket utan allt vi gör är ju en kommunikation. (...) Om du tänker dig en tjej som heter Lisa som har ett lätt funktionshinder med autistiska drag. Sådana här barn tolkar språket konkret och kan ibland inte förstå vissa saker. Lisa kunde till exempel inte förstå vad en hemlighet var. Det är ju jättesvårt att förklara vad en hemlighet är. Vad är en hemlighet? man bara vet det. Lisa och hennes två kompisar gjorde en tipspromenad för sina klasskamrater. Och så gjorde de en utslagsfråga. Hur många kottar är det i korgen? Och så gjorde de upp hur många kottar det skulle vara. Sen gick de till sina klasskamrater och talade om vad de skulle göra och berättade om utslagsfrågan. Lisa visste ju hur många kottar det var i korgen, så hon talade om det med en gång. Detta gjorde att alla blev arga på henne. Både kompisarna och klasskamraterna, medan magistern inte förstod någonting. Allt var förstört och Lisa gömde sig bakom några buskar och kastade kottar på de andra barnen och då blev magistern arg på Lisa. Det här med kommunikation är svårt!*”

Eva betonar att det viktiga i kommunikationsproblem är förhållningssättet. Det är också viktigt med rätt kunskap. Magistern skulle ha haft handledning och borde ha insett att Lisa inte förstår vad det

innebär att behålla en hemlighet. Magistern skulle ha arbetat på ett annat sätt och till exempel inte placera Lisa i en grupp som gör upp en hemlighet, säger Eva.

Nettelbtdt & Reutreskiöld Wagner berättar om metoder för att hjälpa dessa barn. En modell kan vara att identifiera sårbarheten hos dessa barn, då problemen ofta dyker upp i särskilt belastade situationer. Dessa kommunikationsproblem är nämligen en produkt av individuella svårigheter och de sociala sammanhang barnet deltar i. Det gäller alltså för den vuxne att försöka kartlägga alla de belastade situationerna i förväg. Som pedagog kan man då utgå från väl fungerade situationer och om möjligt anpassa omgivningen efter barnet, säger författarna. Eva nämner handledning. Jag tror också att den lärare som ska arbeta med barn, vars pragmatik inte fungerar behöver handledning. Barn med störningar inom autismspektra har ofta svårt med kommunikation och när man arbetar med dessa barn behöver man vara otroligt tydlig och strukturerad. För att skapa ett fullgott arbetssätt behöver man rätt utbildning och dessutom en stor lyhördhet.

11. Samarbete och visioner

Tack vare att Eva under många år arbetat tätt ihop med logoped och hörselvård har hon ett stort kontaktnät. Dessvärre har flera sådana resurser dragits ned på under årens lopp. Eva upplever att när man samarbetar kring ett barn blir resultatet bra. Tillsammans kan förskolelärare klasslärare, föräldrar och övriga resurspersoner hjälpa ett barn med språkstörningar.

Idag ligger inte till exempel hörselvården och logopedmottagning i samma byggnad, det anser Eva är en brist. Eva är övertygad om att hörselproblem ofta går hand i hand med språkproblem. Hon säger också, att det inte alltid är lätt att upptäcka om ett barn har svårigheter med sin språkförståelse. Då är kontakten med både de personer som finns omkring barnet och specialister ovärderlig. Flera par ögon ser bättre än ett par.

Under Evas senaste utbildning i "Tal språk och kommunikation" hade man en vision med sitt arbete. Man önskade ett nära samarbete mellan skolan och BVC så att man tidigt skulle kunna fånga upp de barn som visade tendenser till språkstörningar. Man skulle tidigt också vilja gå in med föräldrautbildning. Drömscenariot vore tidig uppföljning och träning från BVC vidare till förskola, förskoleklass och vidare in i skolan. Eva tillägger att detta görs faktisk mer eller mindre redan nu, men man kan väl aldrig jobba för mycket med barn och språk.

Hansson i Bjar & Liberg (2003) beskriver hur undersökningen av barns språkutveckling har sett ut. På 70-talet kom man först som sexåring till en logoped om man uppvisade språkbrister. På 80-talet remitterades man vid fyraårskontrollen. På 90-talet fick man sin första logopedkontakt i samband med två och ett halvårs kontroll. Mycket tyder på att en kommunikationsbedömning kommer att införas vid artonmånaderskontrollen. Det största målet med detta är att identifiera om ett barn befinner sig i riskzonen, alltså inte primärt att ställa en diagnos. Även Bruce i Bjar (2006) beskriver ungefär samma utveckling och beskriver en eventuell screening vid arton månaders ålder.

Språkförståelse kan här undersökas oavsett språklig förmåga genom att till exempel peka ut föremål och bilder efter verbalt givna instruktioner.

Som Eva säger, gör man mycket redan nu kring barn och språk på ett tidigt stadium, men jag anser också att ett tidigt nedlagt arbete är inte ett onödigt arbete. Vi vet att många barn fångas upp tidig, men vi vet också att en del barn har problem med sitt språk inte upptäcks förrän senare under deras uppväxt. Jag tror också, att när lärare och specialpedagoger har ett personligt och brett kontaktnät,

både med varandra och med barnhälsovården så underlättar det arbetet kring barn och språkutveckling.

12. Alla barn är olika

”Jag har mött många barn med problem genom åren. Man får ju en erfarenhet då, men egentligen klarar de flesta av läsningen bra tycker jag, bara de får den rätta hjälpen. Det här med språkstörning kan ju se så olika ut. Det kan vara uttalssvårigheter som vi har pratat mycket om. Det kan vara hur språket fungerar eller det kan vara fonologin, alltså lyssna efter ljud och få ihop dem vid läsningen eller också kan det vara grammatiken som inte fungerar. Det här måste man vara medveten om och kolla vad problemen egentligen beror på och träna just det. Då gäller det verkligen att ha instrument att prova hur mycket de förstår och träna just det. Vi har ju letat och nu för tiden har vi funnit bra instrument som gör att vi kan ta reda på vad barn kan och vad de behöver.”

Eva konstaterar att en del barn med läs- och skrivsvårigheter har väldigt lätt för sig med inläringen, men problem med att få ihop orden och ljuden. Det finns också de barn som har svårt med all inläring och då blir även läs- och skrivinläringen lidande. Som den kloka kvinna hon är, säger hon att dessa två varianter är ytterligheter av elever med språkstörningar, och sedan finns det alla sorter där emellan. Jag antar, att det är det, som är tjuvningen med att vara specialpedagog. Flera gånger poängterar hon att de flesta barn inte har några som helst bekymmer med sitt språk och sin läsinläring. De som har bekymmer, kan specialpedagoger, lärare och annan personal ta hand om och genom envis träning lär de sig också, avslutar Eva.

13. Avslutning

Eva har en otroligt självklar och positiv inställning till barn och lärande. Det har varit en förmån att få göra en livsberättelse med henne och som blivande pedagog har jag fått med mig mycket i min ryggsäck. Jag upplever att den allra viktigaste kunskapen jag har fått med mig, är Evas uttalade flera gånger under intervjun, att alla elever lär sig, en del snabbt och en del lite långsammare med mer eller mindre hjälp. Detta var så självklara uttalanden. Innan jag hade arbetat så mycket i skolans värld har jag fått den uppfattningen att det kan vara så otroligt svårt med inläring för vissa barn. Media spär på med sina larmrapporter, så och så många barn, går ur skolan med bristfälliga kunskaper. När jag mötte Eva fick jag en helt annan känsla. Hon förmedlade en tro på alla barn, visst lär de sig, med lite hjälp bara, med lite träning kommer de flesta i kapp. Hennes uttalande ”Individer är olika, alla lär sig olika, och det är nog det som har burit mig vidare” är ett bra motto att leva efter i skolans värld.

Än en gång kan jag också konstatera att talstörningar är en sak, språkstörningar en annan. Innan jag började på universitetet trodde jag faktiskt att uttalsfel påverkar läsinläringen. Under min utbildning har jag insett att så är inte fallet, genom att studera litteratur. Under mitt examensarbete insåg jag detta igen, genom mina intervjuer med Eva. Talfel behöver inte alls påverka läsning. Brister i språkförståelsen inverkar desto mer på läsning.

Genom denna kunskap har jag också fått ett annat förhållningssätt gentemot barn. Träffar jag ett barn som har problem med uttalet, hjälper jag det genom att upprepa feluttalade orden rätt. Men jag har också fått upp öronen för barn vars språk verkar bristfälligt. Jag lägger märke till grammatiken, och frågar mycket mer ofta om barnet förstår vad jag menar, vid till exempel instruktioner och liknande.

Flera gånger har Eva också poängterat vikten av kompetensutveckling. Vi har flera gånger här på universitetet fått höra att vi inte är på långa vägar färdigutbildade ännu. Vi kommer att gå många kurser och utbildningar även när vi blir yrkesverksamma. Detta har jag verkligen fått bekräftat av Eva och hennes berättelse. Hon har hela tiden både forskat på egen hand och deltagit i flera utbildningar. När man, som Eva har arbetat under så lång tid kan jag förstå, att i hennes arbetslivs begynnelse, fick hon verkligen forska på egen hand. Hon berättar om hur hon som utbildad på

speciallärartjänsten såg vad barnen inte kunde och genom detta tog hon fram egen planering. Orsakerna till barnens problem hade personalen ingen aning om. I dagens skola finns både material och diagnoser och handlingsplaner.

Jag har upplevt metoden livsberättelse som ett spännande verktyg i uppsatsarbete. Det mest spännande var naturligtvis att höra Evas berättelse, men att sedan plocka hennes utsagor och ställa dem i relation mot litteraturen var minst lika intressant. Mycket stämde överens. Antingen berodde det på att jag omedvetet plockade det som jag ville se, eller så är Eva en ovanligt klok kvinna. Sedan fanns det en liten del som inte stämde fullt ut med teorierna, och det är lika intressant det, för här syns det, att i arbetet med människor kan sanningen vara relativ.

14. Att gå vidare

I slutet av intervjuerna frågade jag lite kring barn och andraspråk. Eva berättade lite om detta också och sade då att hon hade arbeta mycket med barn från andra länder. Jag tyckte att det verkade intressant och fick nästan hejda mig. Detta examensarbete skulle ta tio veckor att producera, så jag måste göra mina val för att ro det hela i land. Jag kände dock att det fanns mycket att arbeta med, som Eva kunde berätta för mig, men tiden räckte inte till. Men visst skulle det vara intressant att gå vidare med en specialpedagogs arbete med barn och andraspråk

Eva nämnde också sitt arbete med BVC och önskan om ett ännu större samarbete mellan BVC förskola och skola vad det gäller barn och språk. Det skulle vara intressant att forska kring detta samarbete, finns det, hur ser det ut och vad skulle kunna göras mer?

Det skulle även vara spännande att följa ett specifikt barn, med någon form av språkstörning, under en längre tid. Detta skulle alltså bli någon form av fallstudie där barnets språkutveckling följs upp med jämna tidsintervaller. Ett annat alternativ skulle vara att observera barn och deras språk.

Fallstudier och observationer i språkutveckling tar lång tid och är svårare att genomföra under ett fåtal veckor.

Ett gott samarbete kring barns utveckling är alltid livgivande och genom det här arbetet har jag fått med mig viktiga tankar om barn, tal och språkinläring. Samarbetar vuxenvärlden kring våra barn löser vi många problem, flera par öron hör bättre än ett par.

15. Litteraturreferenser

Arnqvist, A. (1993) *Barns språkutveckling* Malmö: Studentlitteratur

Backman, J.(1998) *Rapporter och uppsatser* Lund: Studentlitteratur

Bjar, L. (2006) *Språket är huset vi bor i* . Bjar, L. Red *Det hänger på språket* Narayana Press
Danmark: Studentlitteratur

Bruce, B. (2006) *Språkliga svårigheter hos skolbarn*. Bjar, L. Red *Det hänger på språket* Narayana
Press Danmark: Studentlitteratur

Hansson, K. (2003) *Att bedöma barns språk och kommunikation* Bjar, L.& Liberg, C. Red *Barn
utvecklar sitt språk* Lund:Studentlitteratur

Hägström, I. (2003) *Elever med läs och skrivsvårigheter/ Dyslexi* Bjar, L. & Liberg,C. Red *Barn
utvecklar sitt språk* Lund: Studentlitteratur: Lund

Juhlin, L.(1988) *Tala ut* Stockholm: Almqvist& Wiksell

Junefelt, K. (1997) *Barnanpassad kommunikation* Söderbergh,R. Red *Från joller till läsning och
skrivning* Malmö: Gleerups

Karlsson, M. & Ekelöf, I. (1986) *Finn pusselbiten* Stockholm: Vår skola förlag

Kveli, A. (1994) *Att vara lärare* Lund: Studentlitteratur

Läraryrket (2004) *Lärarens handbok* Stockholm: Läraryrket

Moynagh (2005) *Från speciallärare till specialpedagog* Karlstad: Karlstads universitet Institutionen
för utbildningsvetenskap:

Naucler, K. & Magnusson, E (1997) *Språkliga förutsättningar för läs och skrivutveckling*
Söderbergh, R. Red *Från joller till läsning och skrivning* Malmö: Gleerups

Naucler, K. & Magnusson, E. (2006) *Läsa som ett rinnande vatten- om läsförståelse och
språkstörning* Bjar, L. Red *Det hänger på språket* Narayana Press Danmark: Studentlitteratur

Nettelblad, U. & Reuterskiöld-Wagner, C. (2003) *När samspelet inte fungerar, pragmatisk
språkstörning* Bjar, L & Liberg, C. Red *Barn utvecklar sitt språk* Lund: Studentlitteratur

Perez- Prieto (2006) *Historien om räven och andra berättelser* Karlstad: Karlstads universitet
Estetisk- filosofiska fakulteten

Röhse, E. (2003) *Läraridentitet och lärararbete* Karlstad: Karlstads universitet Institutionen för
utbildningsvetenskap

Samuelsson, S. (2006) *Skriftspråklig utveckling och dyslexi* Bjar, L. Red. *Det hänger på språket*
Narayana Press Danmark: Studentlitteratur

Stendahl, M. (1980) *Språkstimulans för förskolebarn* Lund: Liber läromedel

Strömqvist, S. (2003) *Barns tidiga språkutveckling* Bjar, L & Liberg, C. *Barn utvecklar sitt språk*
Lund: Studentlitteratur

Söderbergh, R. (1997) *Tal och skrift i samspel i den tidiga språkutvecklingen* Söderbergh, R. Red
Från joller till läsning och skrivning Malmö: Gleerups

Trillingsgaard, A. Dalby, M. Östergaard, J. (1999) *Barn som är annorlunda* Lund: Studentlitteratur

Utbildningsdepartementet Dsu 1986:13 *Specialpedagogik i skola och lärarutbildning*
Stockholm: Regeringskansliets Offsetcentral

Zetterqvist- Nelson, K. (2003) *Dyslexi, en diagnos på gott och ont* Lund: Studentlitteratur

15.1 Muntliga källor

Perez Prieto (2007) Föreläsning Karlstads universitet 2007.09.11

15.2 Internetkällor

www.skolverket.se/sb/d/175/a/6395

www.regeringen.se/sb/d/9205/a/84904

Hej xxx

Jag tycker att det är jätteroligt att du vill ställa upp och hjälpa mig med mitt examensarbete. Följande bör den som deltar i denna form av undersökning veta om: Du blir helt av identifierad. Ditt namn, ålder och namnet på kommunen kommer att ändras. Även ålder, antal och kön på eventuella familjemedlemmar. Du har rätt att dra dig ur projektet ända fram till uppsatsen är klar.

Under intervjuerna kommer vi att prata om följande ämnen: Din livshistoria (vem är du, vad gör du, vad har du gjort, varför blev det som det är idag), din yrkes historia(skoltid, utbildning ,varför detta yrke, arbetsplatser, förändringar, omstruktureringar,)specialpedagogiken i allmänhet (om ditt vägval, "kall", utsatta barn, föräldrakontakter, finns det ett mönster angående barn i behov av specialpedagogik, yrkesroll lärare /specialpedagog likheter/olikheter) barn och språk (fonologiska problem, språkförståelse problem, bägge dessa i kombination med läs och skrivinläringen, sociala bekymmer kring talet, arbetsmetoder nya/gamla, bra/dåliga.

Jag kommer inte att ställa regelrätta frågor, utan vi ska samtala kring dess ämnen. Jag ser fram emot våra träffar!

Varma hälsningar

Anna